

ПОНЯТТЯ МОВНОЇ НОРМИ ТА ЇЇ ВИДИ

Ю. І. Байдуж

(студентка 1 курсу магістратури Дніпровського державного
університету внутрішніх справ)

Науковий керівник: доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат філологічних наук Дніпровського державного
університету внутрішніх справ **Мороз Валентина Яківна**

Процес розвитку мови охоплює всі рівні її системи. Лексичні, граматичні та звукові перетворення – те, що характеризує будь-яку живу мову, тому можна сказати, що сам час є чинником мовного розвитку. Зміна й розвиток, зумовлені потребами спілкування людей, здійснюється в процесі безперервного використання, добору, створення різних варіантів, словом у процесі нескінченного варіювання.

Дослідженням цього питання займалися наступні вчені: Матезіус В., Гавранек Б., Вахек Й. та інші.

Мовна норма – сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі спілкування.

Головні ознаки мовної норми – унормованість, обов'язкова правильність, точність, логічність, чистота і ясність, доступність і доцільність [1, с. 75].

Норми характеризуються системністю, історичною і соціальною зумовленістю, стабільністю. Проте з часом вони можуть змінюватися. Тому в межах норми співіснують мовні варіанти, під якими розуміють видозміни однієї й тієї самої мовної одиниці, наявні на різних мовних рівнях: фонетичному, лексичному, морфологічному чи синтаксичному. Варіанти виникають відповідно до потреб суспільства у кодифікації написань і відображають тимчасове співіснування в мові старого й нового.

У словниках українського літературного слововживання розрізняють варіанти: акцентні (алфавіт і алфавіт), фонематичні (вогонь і огонь), морфологічні (Н.в. міст, Р.в. моста і мосту). У процесі розвитку літературної мови кількість і якість мовних варіантів змінюються. Мовні норми найповніше й у певній системі фіксуються у правописі, словниках, довідниках, підручниках і посібниках з української мови [2, с. 8].

Розрізняють різні типи норм: орфоепічні (вимова звуків і звукосполучень), графічні (передача звуків на письмі), орфографічні (написання слів), лексичні (слововживання), морфологічні (правильне вживання морфем), синтаксичні (усталені зразки побудови словосполучень,

речень), стилістичні (відбір мовних елементів відповідно до умов спілкування), пунктуаційні (вживання розділових знаків) [2, с. 10].

Таким чином, орфоепічні норми – це сукупність правил літературної вимови. В основі орфоепічних або вимовних норм літературної мови лежать відповідні фонетичні закономірності, властиві українській мові. Однією з характерних рис української літературної мови є її милозвучність (евфонічність). Проте евфонічність української мови не є її постійною й неодмінною якістю. Вона, як і кожна мова, потребує певної фонетичної організації висловлювання, свідомого прагнення уникати незграбності в поєднанні звуків під час мовлення. Важливим засобом досягнення милозвучності в українській літературній мові є позиційне чергування голосних та приголосних. Невід’ємною рисою української орфоєпії, що теж сприяв її милозвучності, є чітка вимова дзвінких приголосних в кінці слова та складу.

При характеристиці будь-якої літературної мови серед інших властивих їй рис виділяють акцентуаційну норму. В українській літературній мові ця цілком сформована норма є водночас найменш усталеною. Тут дуже відчутні впливи діалектів (для яких характерна строкатість наголосу) та інших мов, особливо близькоспоріднених. Строкатість наголосу в різних українських говорах, представники яких робили й роблять більший чи менший внесок у збагачення літературної мови [3, с. 285].

Лексика, як відомо, є найменш консервативним елементом мовної системи. Якщо фонетична система, наприклад, української мови лишилася в основному середньонаддніпрянською, то словниковий склад її поповнився й поповнюється лексемами з інших говорів, запозиченнями з чужих мов. Лексичні норми, як і норми взагалі, відзначаються стабільністю, певною консервативністю, однак їм притаманна й значна рухливість. Лексичну норму відображають і утверджують насамперед словники. Сучасна українська літературна мова має в своєму розпорядженні «Словник української мови» в 11-ти томах (1971–1980 рр.), «Великий тлумачний словник української мови» за редакцією В. Бусела (2003 р.), «Новий тлумачний словник української мови» в 4-х томах (1999 р.) та ін. Ці праці роблять лексичні та інші норми доступними для всіх. Але відступи від норм слововживання в мовній практиці широких мас мовців досить численні. Це пояснюється кількома чинниками. По-перше, названі й неназвані лексикографічні праці далекі від довершеності. По-друге, з огляду на звуження до критичної межі сфери вживання української мови з середини 60-х до другої половини 80-х років та масового «добровільного» переходу

українців на російську мову почастишали випадки відхилення від літературних норм як українського, так і російського мовлення.

Морфологічні – це правильність вживання і побудови слів та їх форм.

За синтаксичними нормами української літературної мови прикметники вищого й найвищого ступеня узгоджуються з означуваним словом у роді, числі й відмінку. Часто до помилок синтаксичного плану призводить порушення законів сполучуваності слів, яка залежить від специфіки позначуваних ними понять, від стильової властивості, емоційно-експресивних якостей, граматичних особливостей та норм слововживання.

Стилістичні норми регулюють правильне вживання мовних засобів відповідно до мети висловлювання та мовленнєвої ситуації. Для кожного стилю існують свої стилістично марковані засоби і вживати їх треба лише в тій мовленнєвій ситуації, якої вони стосуються. Так, наприклад, для офіційно-ділового стилю характерні стандартні вислови, яким властива відтворюваність, стійкість семантики, нейтральність забарвлення. І якщо мовець буде вживати канцелярські вирази в інших стилях, то це призводить до кумедних ситуацій [4, с. 5].

Отже, на нашу думку, на сьогодні мовна норма характеризується високодинамічністю, що призводить до зміни та зрушення мовної норми. Цей факт зумовлює необхідність систематизації існуючих концепцій норми в лінгвістичних працях. Окрім цього, звертаючи увагу на динаміку зміни мовної норми, вона потребує аналізу її чинників та вищевказаних змін.

Література

1. Жмаєва Н.С. Мовна норма й варіативність / Н.С. Жмаєва // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. – 2012. – № 15. – С. 74-82.
2. Мовні норми. Види мовних норм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5643730/page:4/>.
3. Лекції: Унормованість української літературної мови – основна її ознака [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studopedia.su/6_22207_vidi-movnih-norm.html.
4. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/11384-vidi-literaturnih-movnih-norm.html>.